

В. П. Пружина, В. В. Самодурова. 2-ге вид., доп. Одеса : Астропринт, 2005. Т. 4. Р–Я. 629 с.

8. Шатуновский С. О. Алгебра як вчення про порівняння за функціональними модулями. Одеса, 1917. 200 с.

9. Jacek J. Jadacki, Sleszyński Jan, [w:] Polski słownik biograficzny, t. XXXVIII, Warszawa-Kraków 1997–1998 r. Retrieved from: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jan-sleszynski>

10. Плахтій М. П. Професор Самуїл Шатуновський: логічні дослідження. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. № 1. С. 13–19. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.1.2>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-10>

ВІД ДІАЛЕКТИЧНОЇ ЛОГІКИ ДО КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: МЕТАМОРФОЗИ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Попов В. Ю.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Попова О. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

Багаточисельні підручники з логіки, кількість яких збільшуються останнім часом майже в геометричній прогресії, он-лайн тренінги та семінари з логіки рясніють обіцянками навчити правильно мислити, сформувані та вдосконалити культуру мислення.

При цьому пригадаються слова, які досить часто приписуються Гегелю: «Логіка так саме „вчить мислити” як фізіологія вчить перетравлювати їжу» (насправді гегелівське висловлювання звучить дещо інакше, а вираз належить В. Леніну, що конспектував його «Науку логіки»). Сам Гегель, як відомо, відкидав претензії аристотелівської (формальної) логіки на формування правильного мислення, пропонуючи логіку, яка синтезує суперечності та є спекулятивною системою,

що згодом у спотвореному вигляді радянським марксизмом була названа «діалектичною логікою».

Прибичником саме такої логіки, яка дозволяла успішно маніпулювати масовою свідомістю, був В. Ленін, саме її втілювали в радянську освіту А. Деборін та його послідовники в 1920-ті роки. Формальна логіка була об'явлена буржуазною «лженаукою», формально-логічні дослідження ледь жевріли в певних розділах математики, яку не чіпали з військово-стратегічних міркувань. Але в 1940-ві роки, завдяки неочікуваній підтримці «корифея усіх наук» Сталіна, після десятиріч таврування формальної логіки для неї починається «зоряний час». Наприкінці 1946 року формальна логіка стає предметом викладання у школах та вишах, залишаючи «діалектичній логіці» лише «зяючі висоти» високої ідеології та філософії. Причому, в якості своєрідного «зразка» для логіки був обраний варіант формальної логіки, розроблений київським професором (який згодом перебрався в Москву) Г. Челпановим.

Але, введена в директивний спосіб логіка (як і психологія), як предмет викладання в середній школі проіснували трохи довше, ніж головний ініціатор їх впровадження. Після смерті Сталіна проєкт всезагального викладання цих предметів поступово зупинився. Більш того, зі зміною партійного керівництва відбувається черговий переворот пріоритетів на користь діалектичній логіці всупереч логіці формальній.

Так звана «Хрущовська відлига» сприяла новому розквіту «діалектичної логіки». Це було пов'язано з намаганням філософів повернутися до автентичного марксизму, який базувався на гегелівській діалектиці. Одночасно, під впливом орієнтації суспільства на природничі знання, бурхливо стала розвиватися й математична логіка, яка спиралася на постпозитивістські напрацювання та отримала певну популярність на тлі загального захоплення радянського суспільства наукою та технікою в 60-ті роки ХХ сторіччя.

Суперечка між «діалектиками» і «логіками» йшов майже два десятиліття і закінчилася повною поразкою «діалектиків». До середини 80-х років діалектична логіка практично зійшла зі сцени, а будь-які згадки про неї (які іноді траплялися в науковій літературі) стали сприйматися як прояви крайнього обскурантизму. Хоча, треба зазначити, що рецидиви щодо реставрації «діалектичної логіки» у росії в наш час стали все більш помітними (разом з кликами на заборону «критичного мислення»).

Яка ж логіка стала викладатися в Україні після набуття незалежності? Ще в 2010 році один з авторів тез прийшов до невтішного висновку про те, що «більшість викладачів українських провінційних

навчальних закладів викладають логіку у повній відповідності з сталінсько-челпанівським її розумінням, намагаючись за її допомогою прищепити студентам навички "правильного мислення"» [1, с. 95], тобто відбулося повернення до традиційної логіки з невеликими елементами логіки математичної.

Але, треба зазначити, що з середини 1990-х років в Україні, при підтримці західних вчених, робляться спроби оновлення змісту викладання логіки. Так, як свідчить сучасний український логік О. В. Тягло, ще 1995 року у Харкові канадським вченим українського походження Т. Закидальським була запропонована нова модель викладання логіки, яка набула великої популярності в університетах англосаксонського освітнього простору – логіка як «критичне мислення» [2, с.241]. Ця ідея знайшла свій відгук у багатьох спочатку харківських вчених – О. В. Тягла, О. М. Бандурки, Т. С. Воропаєвої, а згодом серед багатьох інших українських вчених та педагогів.

Ще у середині ХХ столітті для західних вчених та педагогів стає очевидним, що використання формалізованих штучних мов та обчислень призводить, з одного боку, до перетворення логіки на досить самодостатню спеціалізовану галузь знання, що займається, головним чином, розробкою власних внутрішньологічних проблем, з іншого – відбувається процес зникнення логіки із комунікативного простору культури. Саме в такому контексті багато викладачів логіки приходять до висновку про те, що логіка, заклопотана обґрунтуванням власної теоретичної самостійності, поступово втрачає свою практичну значущість.

Саме в цьому контексті у багатьох колежах та університетах (особливо юридичного спрямування) Північної Америки невдовзі після Другої світової війни з'являється «критичне мислення» як навчальний курс не переважаний формалізованими моделями сучасної математичної логіки, а орієнтований на використання «повсякденної мови» у логічних практиках аналізу та інтерпретації текстів, аргументації та дискусій.

Спираючись на практики американських університетів, у вітчизняних вишах впроваджується навчальна дисципліна «критичне мислення». З цього приводу американський професор Девід Клустер пише: «Від Канзасу до Казахстану, від Мічигану до Македонії шкільні вчителі та університетські професори прагнуть прищепити своїм учням здатність мислити критично. Ми знаємо, що критичне мислення – це щось свідомо хороше, якась навичка, яка дозволить нам успішно справлятися з вимогами ХХІ століття, допоможе глибше зрозуміти те, що ми вивчаємо та робимо» [3, р. 36].

Як стверджував один з найбільш авторитетних фахівців в цій галузі, американський вчений Річард Пауль разом зі своєю дружиною Ліндою Елдер: «Критичне мислення – це процес аналізу та оцінки мислення з метою його покращення. Критичне мислення передбачає знання найосновніших структур мислення (елементів думки) і найголовніших інтелектуальних стандартів мислення» [4, р.6]. Тобто критичне мислення – це самовдосконалення мислення на підставі певних логічних стандартів.

У сучасному світі критичне мислення вважається тією перспективою розвитку «науки мислити», яка на початку XXI століття відповідає головним умовам ефективної життєдіяльності особистості в інформаційному світі. Вже згаданий О. В. Тягло назвав його «просунутою сучасною логікою». Воно також стає зброєю у інформаційній складовій сучасної російсько-української війни, коли агресії піддаються не лише міста і села нашої країни, а й свідомість наших співгромадян. Без критичного мислення ми залишатимемося у значній мірі безпорадними перед витонченою брехнею чи побудованими на «напівправді» технологіями деяких засобів масової інформації, перед впливом недоброякісних соціальних мереж чи пліток, рознесеними «корисними ідіотами», носіями пліток та забобонів.

Досить симптоматичним в цьому сенсі є заклики до скасування курсів «критичного мислення» в освіті сучасної путінської росії, яка декларує необхідність повернення до радянських стандартів. Так професор департаменту гуманітарних наук Фінансового університету при уряді рф Дмитро Винник закликав скасувати нав'язані загранкою навчальні курси «так званого критичного мислення та фактчекінгу, які ні до філософського скептицизму, ні до логіки жодного стосунку не мають. Насправді це курс прикладної русофобії» [5].

Й тому, досить слушно сучасні українські дослідниці *В. Бриндза та І. Клименко* вважають, що для українського суспільства, яке знаходиться у фазі пострадянської трансформації, «критичне мислення можна розглядати як маркер ментальної та ціннісної межі між тоталітарним і демократичним укладом». Вони називають критичне мислення перепусткою на вихід з «руського міра» [6]. Саме тому, можна вважати необхідним максимально широке втілення логіки критичного мислення в систему української освіти.

Література:

1. Попов В. Яка логіка викладається в сучасній Україні? *Проблеми викладання логіки та дисциплін логічного циклу* : IV Міжнародна науково-практична конференція (13-14 травня 2008 р.) : матеріали

доповідей та виступів. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. С. 94–95.

2. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. № 2(21). С. 240–257.

3. Cluster D. What is the critical thinking? *Intercultural. Journal about thinking development through reading and the letter*. 2001. № 4. Р. 36–40.

4. Paul, R., Elder, L. Critical Thinking Competency Standards Standards, Principles, Performance Indicators, and Outcomes With a Critical Thinking Master Rubric. The Foundation for Critical Thinking. URL: https://www.criticalthinking.org/files/SAM_Comp%20Stand_07opt.pdf

5. Освіта в Росії перетворюється на ідеологічну обробку: які предмети планують заборонити. *ВІСНИК*. 26 січня 2024 URL: <https://uatv.ua/uk/osvita-v-rosiyi-peretvoryuyetsya-na-ideologichnu-obrobku-yaki-predmety-planuyut-zaboronyty-video/>

6. Бриндза В., Клименко І. Критичне мислення як перепустка на вихід з "русского міра" Українська правда. *Життя*. 4 листопада 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/11/4/219419/>